

Олександра Владиславівна Головка

кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальних та економічних дисциплін ННІ №4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-8137-5944>

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПОНЯТЬ ЛОГІКИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ
АРИСТОТЕЛЯ, Л. ЕЙЛЕРА, П. ЛОДІЯ, Б. РАССЕЛА**

У статті здійснено порівняльний аналіз змісту понять логіки, представлених у філософській спадщині: Арістотеля як фундатора класичної формальної логіки; Леонарда Ейлера, як видатного представника епохи Просвітництва, завдяки якому з'явилась можливість візуалізації логічних відношень між поняттями; Петра Лодія – видатного українського філософа-логіка, який систематизував логічні знання свого часу; Бертрана Рассела – математика, філософа, публіциста XX ст., засновника сучасної філософії логічного аналізу. Дослідження зумовлено необхідністю осмислення історичної еволюції та змістовного наповнення ключових понять логіки, що є фундаментом раціонального пізнання. Аналіз спадщини видатних мислителів, які працювали у різні епохи та представляли різні наукові парадигми, дозволяє виявити як універсальні, так і специфічні риси розвитку логічної думки. Розгляд вчення Арістотеля ґрунтується на його «Органоні», де логіка постає як теорія доказування та інструмент пізнання сущого. Доробок Л. Ейлера розглядається через призму кілець Ейлера (діаграм), які стали потужним інструментом візуалізації обсягів понять та співвідношень між ними, що сприяло більшій наочності логічних операцій, особливо у контексті відношень між поняттями. Спадщина П. Лодія, зокрема його «Логічні настанови», аналізується як спроба систематизації та адаптації європейських логічних традицій до потреб академічної науки і освіти в Україні початку XIX ст. Б. Рассел розробив власну філософську концепцію теорію визначених дескрипцій (описів), яка полягає у запереченні існування понять-суб'єктів. Він відкидає онтологічний статус абстрактних сутностей, а поняття трактує як результат довготривалих і ретельних дескрипцій речей, явищ, подій.

Наукова новизна статті полягає у виявленні спільних методологічних підходів та суттєвих відмінностей у трактуванні логічних понять. Зокрема, встановлюється, як формальний, словесно-орієнтований підхід Арістотеля трансформувався у візуально-математичний у Л. Ейлера, був систематизований у дидактичній формі П. Лодія і, піддався критиці Б. Рассела за прояви трансцендентальності визначення сутності понять. Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів у викладанні курсів логіки, історії філософії та методології науки.

Ключові слова: логіка, історія логіки, Арістотель, Л. Ейлер, П. Лодій, Б. Рассел, поняття, порівняльний аналіз, дескрипція.

Як цитувати: Головка, О., (2025). Порівняльний аналіз змісту понять логіки у філософській спадщині Арістотеля, Л. Ейлера, П. Лодія, Б. Рассела. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки», (72), 62-68.*
<https://doi.org/10.26565/2306-6687-2025-72-08>

In cites: Holovko, O., (2025). Comparative analysis of the content of the concept of logic in the philosophical heritage of Aristotle, L. Euler, H. Lodius, B. Russell. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Theory of Culture and Philosophy of Science, (72), 62-68.*
<https://doi.org/10.26565/2306-6687-2025-72-08> [In Ukrainian]

Поняття є базовим елементом мислення, що дозволяє людині фіксувати, узагальнювати та класифікувати знання про навколишній світ. У різні історичні часи природа і функції змісту категорії «поняття» тлумачилися по-різному, що було зумовлено розвитком філософії, науки та суспільства в цілому. Дослідження чотирьох видатних мислителів, які творили в абсолютно різний час, дозволяє простежити, як змінювалося розуміння поняття в залежності від

пізнавальної парадигми людства.

Актуальність теми статті зумовлена необхідністю осмислення історичної еволюції та змістовного наповнення ключових понять логіки, що є фундаментом раціонального пізнання. Наукова новизна статті полягає у спробі виявлення спільних методологічних підходів та відмінностей у трактуванні логічного визначення поняття у: словесно-орієнтованому підході Арістотеля, візуально-математичному – Л. Ейлера, дидактичному форматі П. Лодія і сучасному символічно-описовому тлумаченню Б. Рассела. Практичне значення роботи полягає у можливості використання її результатів у викладанні курсів логіки, історії філософії та методології науки.

Внесок Арістотеля (384 до н.е. – 322 до н.е.) в логіку є фундаментальним і загальноновизнаним. Його праці, об'єднані пізнішими дослідниками під назвою «Органон» (що означає «знаряддя пізнання»), заклали основи традиційної (формальної) логіки, яка залишалася незмінною парадигмою понад дві тисячі років. У своїй праці «Історія західної філософії» Б. Рассел зазначив, що Арістотель був першим, хто виділив логіку в окрему дисципліну, і його внесок був незамінним для інтелектуального розвитку людства [Рассел, с. 144-192, 1995,].

В українській науковій традиції логічне вчення Арістотеля, зокрема його концепція поняття, розглядається як незаперечний базис класичної логіки та філософської пропедевтики [Гнатюк, 2009; Конверський, 2024; Юркевич, Качурова, Невельська-Гордєєва, 2022; Хоменко, 2010].

Внесок Леонарда Ейлера (1707 - 1783) у логіку, на відміну від його фундаментальних досягнень у математичному аналізі, фізиці, астрономії, є ілюстративним і методологічним, а не теоретико-аксіоматичним. Головний внесок у логіку Л. Ейлера, який визнають як світові, так і українські дослідники, полягає у розробці кілець (діаграм) Ейлера як важливого етапу у розвитку формальної логіки. В українських підручниках з логіки діаграми Ейлера подаються як класичний засіб візуалізації для кращого розуміння співвідношень між поняттями і перевірки правильності силогізмів [Гнатюк, 2009; Конверський, 2024; Юркевич, Качурова, Невельська-Гордєєва, 2022]. Незаперечною є дидактична цінність кілець Ейлера для початкового вивчення логіки. Українська освітня традиція використовує їх як ефективний інструмент для ілюстрації логічних операцій з поняттями [Добровольський, 2007].

На відміну від вивчення правових поглядів Петра Лодія (1764 – 1829), філософсько-логічний доробок видатного українського мислителя досліджувався рідше. Аналіз творчості Петра Лодія як філософа і логіка представлений як у довідковій [Філософська думка України, 2003], так й у науковій літературі, а саме, працях М. Денисенка [Денисенко, 1961], Д. Кирика [Кирик, 2000], І. Кравчука [Кравчук, 2008], Н. Мозгової [Мозгова, 2014], І. Усенка та І. Музики [Усенко, Музика, 2016], І. Печеранського [Печеранський, 2011], Д. Чижевського [Чижевський, 1992].

Філософський доробок Б. Рассела (1872 – 1970) представлений такими працями як «Про позначення» («On Denoting», 1905) [Russel, 1905] «Принципи математики» («Principia mathematica», 1910 1913) [Russel, 1963], «Історія західної філософії» [Рассел, 1995]. Нажаль, недостатня кількість перекладів українською мовою є серйозною перешкодою для ґрунтовного та широкого дослідження творчості Б. Рассела в Україні. Це типова проблема для складних філософських і логічних текстів, які потребують високої кваліфікації перекладачів. Наслідком є те, що філософська спадщина Б. Рассела, хоча й визнана академічною спільнотою, залишається недостатньо інтегрованою в освітній та науковий дискурс в Україні. При написанні статті, авторка, окрім англomовних першоджерел, змогла ознайомитися з відомостями про вченого, які містяться у Філософському енциклопедичному словнику Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України [Словник, с.544 545, 2002], дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук І. Боднарчук, присвяченій історії східної філософії у дослідженнях Б. Рассела [Боднарчук, 2014], передмові О. П. Панафідіної до видання в Україні «Мистецтво філософствування. Лекція 1. Мистецтво раціонального припущення» Б. Рассела [Панафідіна, 2017].

Поняття — це форма мислення, що відображає предмети та явища навколишнього світу в їхніх істотних ознаках. На відміну від чуттєвого сприйняття образу, який фіксує лише зовнішні і поодинокі риси, поняття є результатом абстракції та узагальнення. Поняття дозволяють відкинути несуттєве і зосередитися на тому, що є спільним для цілого класу об'єктів. Уявлення про поняття має фундаментальне значення в історії філософії та науки. У різні часи уявлення мислителів щодо змісту поняття змінювалися: від метафізичної сутності

до математичної структури, що відображало еволюцію пізнавальних парадигм від античності до Нового часу і сучасності.

Вчення Арістотеля про поняття, викладене переважно в творах «Категорії» та «Про тлумачення» (частини арістотелівського «Органону»), є фундаментальним для класичної логіки. Арістотель розглядав поняття як мисленнєву форму, що відображає сутність речей. Він розробив вчення про загальне (універсалії) та одиничне, і категорії як вищі роди буття та висловлювань. У логіці Арістотеля поняття послуговуються термінами для суджень, які, у свою чергу, формують силогізм – центральну частину його аналітики [Рассел, с. 148, 1995].

Для Арістотеля зміст поняття нерозривно пов'язаний з категоріями найзагальнішими родами буття, завдяки яким людина мислить про будь-який предмет. Арістотель виділив десять основних родів усього сущого: сутність (субстанція), яка позначає саму річ як первинний і самостійний вид буття, наприклад, людина або дерево; кількість – скільки цього є, або конкретна протяжність; якість – характеристика речі за ознаками; відношення до інших речей за допомогою порівняння або співставлення; місцезнаходження; час; стан у якому перебуває річ; дія; застосування; розташування.

Тобто, арістотелівське поняття — це, по суті, фіксація однієї з цих категорій або їх поєднання. Наприклад, поняття «людина» відображає сутність, яка є поєднанням форми – душі і матерії тіла. Головна функція поняття — це осягнення сутності, або, як він це називав, «що є річ» [Рассел, с.150, 1995]. Понятійне мислення, за Арістотелем, відбувається за допомогою силогізмів, де одні поняття підкоряються іншим, утворюючи ієрархію. Таким чином, поняття для Арістотеля — це не просто абстракція, а інструмент для пізнання універсальної структури буття.

Для позначення того, що у сучасному розумінні вкладається у «зміст» поняття (сукупність суттєвих ознак, що відрізняють предмет від інших), Арістотель використовував термін «ідея», а для позначення сучасного «обсягу» (множина всіх предметів, яким притаманні ці ознаки) – «екстенсія» [Рассел, с. 181, 1995].

Протягом століть логіка Арістотеля вважалася єдиною можливою і завершеною. Проте, у XIX–XX століттях, з розвитком математики та формальної логіки почалася радикальна переоцінка класичної логіки Арістотеля. Так, Б. Рассел – один із засновників аналітичної філософії та сучасної формальної логіки, був серед тих, хто піддав критиці класичну логіку Арістотеля. Б. Рассел визнавав величезну історичну роль Арістотеля як засновника і першого систематизатора логіки, але його власна філософська доктрина логічного атомізму та теорія дескрипцій запропонували принципово нові підходи до визначення понять, що значно відрізняються від арістотелівського розуміння поняття як відображення сутності. Б. Рассел орієнтувався на формалізацію та зведення понять до логічних конструкцій на основі базових «атомарних» фактів. У своїй праці «Принципи математики» [Russel, 1963], Б. Рассел використовував поняття як базовий, невизначений елемент, що є основою будь-якого судження. Б. Рассел вважав, що поняття – це усе, що може бути об'єктом думки, а відповідно має самостійну сутність. Він поділяв поняття на конкретні номінальні речі, як то Сократ, або число 2; та концепти властивості, притаманні речам та відношення, як то людина, білий, посередині; універсалії, як реальні сутності, що існують незалежно від наших знань про них. Це дозволило Б. Расселу стверджувати, що коли ми говоримо про неіснуючий об'єкт, ми не посилаємося на таємничу сутність субстанції, а спираємося на непряме знання, яке отримуємо за допомогою складних дескрипцій (описів). Більшість наших понять про навколишній світ є знанням через опис. Таким чином, для Б. Рассела поняття, особливо ті, що стосуються фізичного світу, є логічними конструкціями, а не таємничими відображеннями сутностей [Russel 1963].

Б. Рассел полемізує з Арістотелем: «Арістотелівська сутність понять, коли сприймати її поважно, це поняття, яке неможливо звільнити від труднощів. Вважається що сутність є носієм властивостей і що вона є щось відмінне від своїх властивостей. Та коли ми відкинемо властивості й спробуємо уявити сутність саму, то побачимо, що не лишилося нічого» [Рассел, с.182, 1995]. Відмінність розуміння змісту понять між Арістотелем і Б. Расселом має світоглядний, методологічний характер. За великим рахунком, це відмінність між особливостями континентальної і аналітичної філософії. Арістотель за формою поняття передбачає наявність сутності матерії, яка до значної міри є езотеричною і слугує проявом трансцендентального в метафізичному знанні, тобто – Божої волі. Б. Рассел, як атеїст відкидає ірраціональність у філософському знанні і зводить сутність поняття до дескриптивності [Russel, 1983]. Теорія визначених дескрипцій Б. Рассела – це заперечення арістотелівської ідеї, що за

кожним поняттям стоїть якась сутність. Б. Рассел відкидає припущення про існування невидимих сутностей, що було критично важливим для його атеїстичного раціоналізму. Він прагнув звільнити філософію від понять, які не можуть бути логічно чи емпірично обґрунтовані. На відміну від аристотелівської метафізики, Б. Рассел у своїй теорії «знання через знайомство» прив'язував надійні поняття лише до прямих емпіричних даних (відчуттів), а все інше, включно з Богом, духом, абсолютною сутністю, розглядав як логічні описи, які можуть бути хибними або безмістовними [Russel, 1905].

Однак, революційність критики Б. Расселом логіки Арістотеля щодо понять не варто перебільшувати, оскільки з часів античності розуміння логічних понять не було незмінним. У XVIII столітті вже з'явилася ейлерівська концепція поняття в логіці, яка відрізнялася від аристотелівської.

Л. Ейлер радикально змінив підхід до поняття, перевівши його з площини метафізики в сферу математичної формалізації. Для нього поняття не є відображенням сутності речей, а виступає як математична структура або функціональна залежність [Печеранський, с.137, 2011]. Загалом, внесок Л. Ейлера у логіку, хоча й не є таким системним, як доробок Арістотеля, вважається своєрідним переходом між класичною аристотелівською логікою та сучасною математичною логікою. Діаграми Ейлера стали інтуїтивно зрозумілим інструментом для візуалізації логічних відношень між поняттями. Завдяки кільцям Ейлера наочне зображення обсягу понять і всіх можливих відношень між ними (включення, перетин, виключення) допомагає систематизувати та перевіряти правильність категоричних суджень і силіогізмів класичної аристотелівської логіки. Л. Ейлер наочно продемонстрував, що логічні міркування можна спрощувати та унаочнювати, що стало важливим для дидактики та початкового вивчення логіки [Логіка, с.141, 2022]. Л. Ейлер не створив нових аксіом чи систем у логіці, але дав їй універсальний графічний інструмент, який суттєво полегшив її розуміння і застосування.

П. Лодій – один з найбільш видатних представників української філософії – розглядав поняття, переважно у контексті моралі та права. Основний внесок П. Лодія у логіку міститься у його праці «Логічні настанови, що скеровують до пізнання та розрізнення істинного від хибного» (1815). «Логічні настанови...», по-перше, являють собою глибоко систематизований і ґрунтовний виклад класичної (аристотелівської) логіки; по-друге, розглядають логіку не лише як науку про правильне мислення, а й керівництво до пізнання істини; по-третє, сприяють поширенню та утвердженню логіки як обов'язкової навчальної дисципліни у закладах вищої освіти того часу, по-четверте, призначаються для викладання не латиною (що було не характерним для тогочасних європейських університетів, в яких тривалий час викладав П. Лодій). Українська дослідниця І. Кравчук, яка вивчила рукопис «Логічних настанов...» у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника, зазначає: «Текст рукопису написаний скорописом XVIII століття ... Що ж до мови, якою подано ці лекційні матеріали, то тут була використана так звана «книжна мова». Вона являла собою конгломерат церковнослов'янської, давньоруської та живої розмовної мови української народності й, водночас, включала в себе певну кількість русизмів, полонізмів та латинізмів» [Кравчук, с.28-29, 2008].

Оскільки П. Лодій у різні часи викладав курси з логіки, математики, метафізики, моральної філософії та права, це відобразилося на його баченні логіки як основи для всіх інших наук, що є прямим продовженням аристотелівської традиції. У «Логічних настановах...» П. Лодій застосовував для ілюстрації співвідношень між поняттями метод порівняння та схематизації, близький до колових діаграм Л. Ейлера. «Перекавши і дослідивши таблицю-систему ... бачимо, яким чином, на думку професора П. Лодія, пов'язані Дух і Тіло, Бог і Людський розум, Живі істоти і Рослини, Субстанція і Людина. Так, можемо винайти поняття. Людину можемо вивести з категорій духовних або тілесних. Спочатку, послугуючись категорією Дух, отримуємо категорію Людський розум, через наділення Духу тілом, а Людський розум єдиний з тілом – це і є Людина. З іншого боку, Тіла, які здатні рухатися – це Живі істоти, а Жива істота, наділена розумом – це теж Людина» [Кравчук, с.30-31, 2008].

Серед здобутків П. Лодія слід передусім виділити його значний внесок у формування і розвиток української філософської та філософсько-правової термінології [Усенко, Музика, с. 14, 2016].

В основі світогляду П. Лодія лежав деїзм [Чижевський, с.86, 1992]. З цих позицій правознавець обґрунтовував просвітницькі ідеї, обстоював розвиток науки і освіти. П. Лодій

насамперед оперував правовими поняттями. Для нього поняття «держава», «суспільство», «закон» і «справедливість» є інструментами для осмислення та вдосконалення суспільних відносин [Денисенко, с.39, 1961]. Його праці були спрямовані на створення логічно обґрунтованої системи понять, яка б дозволила забезпечити загальне благоденство. Поняття в його творчості мають прагматичне значення: вони слугують для формулювання правових норм, класифікації суспільних явищ та обґрунтування моральних принципів [Мозгова. 2014]. П. Лодій був зацікавлений не стільки в аналізі сутності речей, скільки в їхній ролі для функціонування раціонального та гуманного суспільства. Завдяки використанню такого підходу П. Лодій зробив абстрактні поняття наочними, наблизив логіку до практичних освітніх завдань. Вчений використовував розроблене німецьким правознавством поняття «громадянське суспільство». [Філософська думка України, с.51, 2002] До виникнення держави вони не є тотожними, після цього – співпадають, оскільки мета у них єдина і однакова (згадане суспільне благо).

Таким чином, аналіз спадщини видатних мислителів дозволяє виявити як універсальні, так і специфічні риси розвитку логічної думки на визначених його етапах. Розгляд Арістотеля фокусується на його «Органоні», де логіка постає як теорія доказу та інструмент пізнання сущого. Аналізується його внесок у розробку силогістики та класифікації суджень. Доробок Л. Ейлера розглядається через призму «кілець Ейлера», які стали потужним інструментом у візуалізації обсягів понять та відношень між ними, що сприяло більшій наочності логічних операцій, особливо в контексті порівняння понять. Спадщина П. Лодія, зокрема його «Логічні настанови», аналізується як спроба систематизації та адаптації європейських логічних традицій до потреб академічної освіти в Україні початку XIX століття. Б. Рассел вивів логіку за межі класичної, зробив її основою математики, перетворив з теорії доказування у філософії на точний, символічний інструмент. Важливо, як видається, що кожен наступний підхід до розуміння понять в логіці не скасовував попередній, не відкидав його гносеологічного та евристичного значення, а доповнював і розвивав, що безумовно справило позитивний вплив на розвиток логіки як науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднарчук, І. С. (2015). Історія східної філософії у дослідженнях Б. Рассела : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 172с. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Bodnarchuk_Liubov/Istoriia_skhidnoi_filosofii_u_doslidzhenniakh_B_Rassela.pdf
2. Гнатюк, Я. С. (2009). Лекції з історії логіки : навч. посіб. Івано-Франківськ : Видавець І. Я. Третяк, 148 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk751266.pdf>.
3. Денисенко, М. С. Філософські погляди П. Д. Лодія. Наукові записи Ін-ту філософії АН УРСР. К., 1961. Т. VII. С. 39–43.
4. Добровольський, В. (2007). Теорія, випробувана століттями. Вісник Національної академії наук України : загальнонауковий та громадсько-політичний журнал, № 8. С. 57–59.
5. Кирик, Д. (2000). Життя та діяльність П. Д. Лодія. Філософська думка, № 2. С. 110–132.
6. Конверський, А. Є. (2024). Традиційна логіка : підручник. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : Центр учбової літератури, 408 с. URL: https://jurkniga.ua/contents/traditsiyna-logika-pidruchnik.pdf?srsId=AfmBOoqw9pO7qH9tTR-gRX54OLeC5HPPNVNgP4_GMsRd3ric90kTnfQG
7. Кравчук, І. (2008). Петро Лодій як представник української академічної філософії : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.05. КНУ ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 191 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0408U004737>.
8. Логіка: підручник (2022). / [О. М. Юркевич та ін.] ; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 220 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/pidr_logika_2021.pdf.
9. Мозгова, Н. (2014). Призначення логіки в теорії пізнання Петра Лодія. Versus, № 2. С. 24–27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vers_2014_2_5.
10. Панафідіна, О. П. (2017). Передмова до публікації : Бертран Рассел. Мистецтво філософствування. Лекція 1. Мистецтво раціонального припущення. [Електронний ресурс]. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1755/1/%20.pdf>
11. Печеранський, І. (2011). Категорія «розуму» у творчості Петра Лодія та київській академічній філософії (до питання про два типи просвітницької філософії в Україні в I пол. XIX ст.). Схід. № 4 (111), С. 137–141. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/handle/123456789/33737>.
12. Рассел, Б. (1995). Історія західної філософії. Київ, 759 с. <http://litopys.org.ua/russel/rus.htm>.

13. Усенко, І. В. Музика І. Б. (2016). Лодій: філософ, правознавець, просвітник. Часопис Київського університету права, № 2. С. 12–19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_2_4.
14. Філософська думка України: імена та ідеї : навч.-метод. посіб. (2003) / С. М. Возняк та ін. 2-ге допов. вид. Івано-Франківськ : Плай, 136 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vozniak_Stepan/Filosofska_dumka_Ukrainy_imena_ta_idei.pdf.
15. Філософський енциклопедичний словник (2002) / Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України ; [голова редкол. В. І. Шинкарук], Київ : Абрис. 751 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf.
16. Чижевський, Д. (1992). Нариси з історії філософії на Україні, 230 с.
17. Russel, Б. (1905). On denoting, *Mind*, Vol. 14, No. 56 (Oct.), P. 479–493. URL: [https://www.uvm.edu/~lderosse/courses/lang/Russell\(1905\).pdf](https://www.uvm.edu/~lderosse/courses/lang/Russell(1905).pdf).
18. Russel, Б. (1963). *Principia mathematica*. Cambridge at the University press, 719 с. URL: <https://lesharmoniesdelesprit.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/11/whiteheadrussell-principiamathematicavolumei.pdf>.
19. Russel, Б. (1983). Why I am not a christian and the faith of a rationalist. Rationalist press association national secular society, 1983. 14 с. URL: <https://racionalistasusp.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/01/russell001.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2025
Стаття рекомендована до друку 11.11.2025

Переглянуто 13.10.2025
Опубліковано 30.12.2025

Oleksandra V. Holovko, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social and Economic Disciplines, National Research Institute No. 4, Kharkiv National University of Internal Affairs, Lev Landau Ave. 27, Kharkiv, 61080, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0001-8137-5944>

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONTENT OF THE CONCEPT OF LOGIC IN THE PHILOSOPHICAL HERITAGE OF ARISTOTLE, L. EULER, P. LODIUS, B. RUSSELL

The purpose of the article is to carry out a comparative analysis of the content of the concepts of logic, presented in the philosophical heritage of Aristotle as the founder of classical formal logic, Leonard Euler as an outstanding representative of the Enlightenment era, thanks to which the possibility of visualizing logical relationships between concepts appeared, Petro Lodi, an outstanding Ukrainian philosopher-logician, who systematized the logical knowledge of his time, and Bertrand Russell - mathematician, philosopher, publicist, founder of the modern philosophy of logical analysis. The relevance of the article is due to the need to understand the historical evolution and meaningful content of the key concepts of logic, which is the foundation of rational cognition. Analysis of the heritage of outstanding thinkers who worked in different eras and represented different scientific paradigms allows us to identify both universal and specific features of the development of logical thought. The article uses historical-philosophical, comparative and systemic methods of analysis. The consideration of Aristotle focuses on his «Organon», where logic appears as a theory of proof and a tool for knowing the real. His contribution to the development of syllogistic and the classification of judgments is analyzed. The work of L. Euler is considered through the prism of «Euler's Ring» (diagrams), which became a powerful tool in visualizing the scope of concepts and the relationships between them, which contributed to greater clarity of logical operations, especially in the context of relationships between classes. The legacy of P. Lodia, in particular his "Logical Guidelines", is analyzed as an attempt to systematize and adapt European logical traditions to the needs of academic education in Ukraine at the beginning of the 19th century. B. Russell presented his own philosophical concept, the theory of definite descriptions, which consists in denying the existence of concepts-subjects. He rejects the ontological status of abstract entities and concepts are the result of long-term and thorough descriptions (descriptions) of things, phenomena, and events.

The scientific novelty of the article lies in the identification of common methodological approaches and significant differences in the interpretation of logical concepts. In particular, it is established how the formal, verbally-oriented approach of Aristotle was transformed into a visual-mathematical one in L. Euler, was systematized in a didactic form by P. Lodi and was criticized by B. Russell for a transcendental approach to determining the essence of concepts. The practical significance of the work lies in the possibility of using its results in teaching courses in logic, history of philosophy and methodology of science.

Keywords: **logic, history of logic, Aristotle, L. Euler, P. Lodi, B. Russell, concept, comparative analysis, description.**

REFERENCES

1. Bodnarchuk, I. S. (2015). History of Eastern Philosophy in the Studies of B. Russell: Dissertation . Candidate of Philosophical Sciences: 09.00.05. Taras Shevchenko National University of Kyiv. https://shron1.chtyvo.org.ua/Bodnarchuk_Liubov/Istoriia_skhidnoi_filosofii_u_doslidzhenniakh_B_R_assela.pdf. (In Ukrainian)
2. Hnatyuk, Ya. S. (2009). Lectures on the History of Logic: Teaching Aid. Publisher I. Ya. Tretyak. Retrieved from <http://194.44.152.155/elib/local/sk/sk751266.pdf>. (In Ukrainian)
3. Denysenko, M. S. (1961). Philosophical Views of P. D. Lodia. Scientific Records of the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, VII, 39–43.
4. Dobrovolsky, V. (2007). Theory Tested for Centuries. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine: General Scientific and Public-Political Journal, (8), 57–59. (In Ukrainian)
5. Kyryk, D. (2000). Life and Activities of P. D. Lodiya. Philosophical Thought, (2), 110–132. (In Ukrainian)
6. Konversky, A. E. (2024). Traditional Logic: Textbook (3rd ed., revised and supplemented). Center for Educational Literature. Retrieved from https://jurkniga.ua/contents/traditsiyna-logika-pidruchnik.pdf?srsId=AfmBOoqw9pO7qH9tTR-gRX54OLeC5HPPNVNgP4_GMsRd3ric90kTnfQG. (In Ukrainian)
7. Kravchuk, I. (2008). Petro Lodiya as a representative of Ukrainian academic philosophy: diss. ... candidate of philosophical sciences: 09.00.05. T. G. Shevchenko National University of Kyiv. Retrieved from <https://uacademic.info.ua/document/0408U004737>. (In Ukrainian)
8. Logic: textbook. (2022). (O. G. Danylyan, Ed.). Pravo. Retrieved from https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/pidr_logika_2021.pdf. (In Ukrainian)
9. Mozgova, N. (2014). The purpose of logic in the theory of knowledge of Petro Lodiya. Versus, (2), 24–27. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vers_2014_2_5. (In Ukrainian)
10. Panafidina, O. P. (2017). Foreword to the publication: Bertrand Russell. The art of philosophizing. Lecture 1. The art of rational assumption. Retrieved from <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1755/1/%D0%9E%D0%9F%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%84%D1%96%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%281%29.pdf>. (In Ukrainian)
11. Pecheransky, I. (2011). The category of "reason" in the work of Petro Lodiya and Kyiv academic philosophy... East, 4(111), 137–141. Retrieved from <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/handle/123456789/33737>. (In Ukrainian)
12. Russell, B. (1995). History of Western Philosophy. Kyiv. Retrieved from <http://litopys.org.ua/russel/rus.htm>. (In Ukrainian)
13. Usenko, I. V. (2016). Music I. B. Lodiya: philosopher, jurist, educator. Journal of the Kyiv University of Law, (2), 12–19. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2016_2_4. (In Ukrainian)
14. Philosophical thought of Ukraine: names and ideas: teaching-methodical. manual. (2003). (S. M. Vozniak et al.). Play. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Vozniak_Stepan/Filosofska_dumka_Ukrainy_imena_ta_idei.pdf. (In Ukrainian)
15. Philosophical Encyclopedic Dictionary. (2002). (V. I. Shynkaruk, Ed.). Abrys. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf. (In Ukrainian)
16. Chyzhevsky, D. (1992). Essays on the History of Philosophy in Ukraine.
17. Russell, B. (1905). On denoting. Mind, 14(56), 479–493. Retrieved from [https://www.uvm.edu/~lderosse/courses/lang/Russell\(1905\).pdf](https://www.uvm.edu/~lderosse/courses/lang/Russell(1905).pdf).
18. Russell, B. (1963). Principia mathematica. Cambridge at the University press. Retrieved from <https://lesharmoniesdelesprit.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/11/whiteheadrussell-principiamathematicavolumei.pdf>.
19. Russell, B. (1983). Why I am not a christian and the faith of a rationalist. Rationalist press association national secular society. Retrieved from <https://rationalistasusp.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/01/russell001.pdf>.

The article was received by the editors 04.09.2025
The article is recommended for printing 11.11.2025

The article was revised 13.10.2025
This article published 30.12.2025